dr Iwona Lasek-Surowiec
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
ORCID: 0000-0002-7231-7993

dr hab. Julia Nowicka
Akademia Sztuki Wojennej
ORCID: 0000-0002-0778-0519

dr Tetiana Strutynska
Przykarpacki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stefanyka
w Iwano-Frankiwsku
ORCID: 0000-0003-3328-628X

mgr Wiktoria Marcinek
ORCID: 0009-0009-0959-6182

https://doi.org/10.29316/9788368103205_5

ROLA SANKCJI UNIJNYCH W KONFLIKCIE ROSYJSKO-UKRAIŃSKIM 2022-2025. ASPEKTY PRAWNE I MIĘDZYNARODOWE

THE ROLE OF EU SANCTIONS IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT 2022-2025. LEGAL AND INTERNATIONAL ASPECTS

Streszczenie

Celem rozdziału jest analiza roli, jaką pełnią sankcje Unii Europejskiej jako instrument prawa międzynarodowego oraz polityki zagranicznej na przykładzie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego po 2022 r. Autorka skupia się na podstawach prawnych środków

Summary

The aim of the chapter is to analyze the role of European Union sanctions as an instrument of international law and foreign policy, using the example of the Russia–Ukraine conflict after 2022. The author focuses on the legal foundations of restrictive measures

restrykcyjnych przyjmowanych przez UE wobec Rosji, ich zgodności z międzynarodowymi normami prawnymi oraz efektywności z perspektywy politycznej, gospodarczej i strategicznej. Główna hipoteza badawcza zakłada, że sankcje unijne – mimo, że nie przyniosły natychmiastowego zakończenia agresji – stanowią legalne i skuteczne narzędzie oddziaływania międzynarodowego, przyczyniające się do osłabienia potencjału militarnego i gospodarczego Rosji, a także wzmacniające pozycję UE jako aktora globalnego. W rozdziale zastosowano metodę analizy dogmatyczno-prawnej, dokumentacyjnej i ilościowej, a także elementy studium przypadku – w szczególności dotyczącego kolejnych pakietów sankcji przyjmowanych przez Unię Europejską w latach 2022-2025. Wnioski wskazują, że sankcje unijne wobec Rosji, mimo braku bezpośredniego efektu politycznego, przyczyniły się do strategicznego osłabienia agresora i ograniczenia jego zdolności do eskalacji konfliktu. Dodatkowo, działania UE miały istotne znaczenie dla zachowania jedności wspólnoty międzynarodowej i podkreśliły konieczność dalszej profesjonalizacji oraz instytucjonalizacji polityki sankcyjnej.

Słowa kluczowe: sankcje, UE, Federacja Rosyjska, Ukraina, konflikt zbrojny

adopted by the EU against Russia, their compliance with international legal norms, and their effectiveness from political, economic, and strategic perspectives. The main research hypothesis assumes that EU sanctions – although they have not led to the immediate cessation of aggression – constitute a lawful and effective tool of international influence, contributing to the weakening of Russia's military and economic potential, while also strengthening the EU's position as a global actor. The chapter employs dogmatic-legal, documentary, and quantitative methods, as well as elements of case study analysis - particularly with regard to successive sanctions packages adopted by the European Union between 2022 and 2025. The findings suggest that, despite the absence of a direct political breakthrough, EU sanctions against Russia have contributed to the strategic weakening of the aggressor and have limited its capacity to escalate the conflict. Moreover, the EU's actions have played an important role in maintaining international unity and highlighted the need for further professionalization and institutionalization of the Union's sanctions policy.

Keywords: sanctions, European Union, Russian Federation, Ukraine, armed conflict

Wstęp

Konflikt zbrojny pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą, którego nowy etap rozpoczął się 24 lutego 2022 r., stanowi jedno z najpoważniejszych naruszeń prawa międzynarodowego i publicznego od czasu zakończenia II wojny światowej. Agresja Federacji Rosyjskiej przeciwko suwerennemu państwu, będącemu stroną Karty Narodów Zjednoczonych (KNZ)[1], stanowi jaskrawe

[1] *Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych* (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).

pogwałcenie fundamentalnych zasad prawa międzynarodowego, w szczególności zakazu użycia siły w stosunkach międzynarodowych, wynikającej z art. 2 ust. 4 KNZ. W obliczu tej bezprecedensowej sytuacji społeczność międzynarodowa, a w szczególności Unia Europejska (UE), podjęła działania mające na celu przeciwdziałanie skutkom tej agresji, wyrażające się m.in. w zastosowaniu środków restrykcyjnych (sankcji) wobec Federacji Rosyjskiej oraz podmiotów powiązanych z reżimem odpowiedzialnym za działania wojenne na terytorium Ukrainy.

Od marca 2014 r. Unia Europejska stopniowo wprowadza środki ograniczające wobec Federacji Rosyjskiej w odpowiedzi na kolejne naruszenia prawa międzynarodowego i suwerenności Ukrainy. Sankcje te były reakcją na nielegalną aneksję Krymu w 2014 r., a następnie na rozpoczęcie pełnoskalowej inwazji zbrojnej na Ukrainę w lutym 2022 r. oraz bezprawne przyłączenie do Federacji Rosyjskiej ukraińskich obwodów: donieckiego, ługańskiego, zaporoskiego i chersońskiego. Do maja 2025 r. UE przyjęła szesnaście pakietów sankcyjnych, których głównym celem jest wywarcie maksymalnej presji politycznej i gospodarczej na Rosję, aby ograniczyć jej zdolność do prowadzenia wojny oraz skłonić ją do zakończenia agresji. Unijne środki mają charakter selektywny, tymczasowy i proporcjonalny – są regularnie weryfikowane pod kątem skuteczności i zgodności z celami polityki zagranicznej UE. Mogą zostać zmodyfikowane, złagodzone lub zniesione, jeśli Federacja Rosyjska podejmie wiarygodne działania prowadzące do ich realizacji. Równolegle Unia nałożyła także środki ograniczające wobec państw wspierających rosyjską agresję, w tym wobec Białorusi, Iranu i Korei Północnej[2].

UE, jako organizacja międzynarodowa o charakterze ponadnarodowym, odgrywa istotną rolę jako kreator i egzekutor środków sankcyjnych, stanowiących jeden z instrumentów reakcji na poważne naruszenia prawa międzynarodowego. Sankcje te obejmują między innymi zamrożenie aktywów, zakaz wjazdu na terytorium UE, ograniczenia w zakresie eksportu i importu towarów oraz usług strategicznych (m.in. technologii podwójnego zastosowania), a także zakazy udziału na rynkach kapitałowych[3].

[2] *EU sanctions against Russia*, https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/, [dostęp: 30.04.2025].

[3] *Timeline – EU sanctions against Russia*, https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/timeline-sanctions-against-russia/, [dostęp: 30.04.2025].

Konstrukcja prawna sankcji unijnych, ich zgodność z międzynarodowymi standardami prawnymi oraz efektywność jako narzędzia wpływu politycznego i gospodarczego w stosunkach międzynarodowych, stanowią przedmiot intensywnych analiz naukowych i politycznych. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że środki restrykcyjne, choć niewątpliwie nie mają charakteru środka przymusu w rozumieniu rozdziału VII KNZ, są wyrazem polityki „twardego prawa miękkiego oddziaływania" (*hard law of soft power*)[4], pozwalającym UE na oddziaływanie na zachowania państw trzecich oraz podmiotów niepaństwowych bez użycia środków militarnych. Działania te są uzasadniane nie tylko względami prawnymi, lecz również etycznymi i politycznymi, odwołującymi się do wartości, na których opiera się system traktatowy Unii – takich jak demokracja, państwo prawa, prawa człowieka oraz zasada pokojowego rozwiązywania sporów.

W tym kontekście pojawia się potrzeba pogłębionej analizy roli sankcji unijnych jako narzędzia prawa międzynarodowego i prawa UE w reakcji na agresję rosyjską. Celem niniejszego rozdziału jest zatem zbadanie zarówno podstaw prawnych sankcji UE, mechanizmów ich wdrażania, jak i ich zgodności z normami prawa międzynarodowego.

Niniejszy rozdział ma zatem na celu nie tylko przedstawienie aktualnego stanu prawnego i faktycznego w zakresie sankcji unijnych wobec Rosji, ale również ocenę ich skuteczności, spójności z zasadami prawa międzynarodowego oraz wpływu na rozwój instrumentarium polityki zagranicznej UE w dobie kryzysów bezpieczeństwa i erozji ładu międzynarodowego opartego na prawie. Analiza opiera się na źródłach prawa pierwotnego i wtórnego UE, dokumentach organizacji międzynarodowych, literaturze przedmiotu oraz orzecznictwie sądów unijnych, a także na dostępnych raportach i ocenach skutków sankcji publikowanych przez ośrodki analityczne oraz instytucje unijne i międzynarodowe.

Podstawy prawne środków sankcyjnych UE wobec Rosji

W odpowiedzi na zagrożenia dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, UE może przyjmować środki restrykcyjne w ramach wspólnej

[4] E. Hoca, A. Korbayram, *The Methods of Hard Power and Soft Power in International Law*. 10.31410/ERAZ.2023.543, s. 544-545, 2023.

polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB). Podstawą prawną dla ustanawiania środków sankcyjnych UE przeciw Rosji w związku z wojną w Ukrainie są art. 29 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) oraz art. 215 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)[5]. Zgodnie z zasadą lojalnej współpracy, o której mowa w art. 4 ust. 3 TUE[6], państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia skuteczności przyjętych decyzji oraz do powstrzymania się od działań, które mogłyby zagrozić ich realizacji. W ramach WPZiB sankcje przyjmowane są jednomyślnie przez Radę UE[7], co w praktyce oznacza konieczność osiągnięcia konsensusu politycznego wśród wszystkich państw członkowskich – często o zróżnicowanych interesach strategicznych i gospodarczych w relacjach z Rosją.

Rada Unii Europejskiej na podstawie decyzji przyjętej na mocy art. 29 TUE ustanawia wspólne stanowisko w zakresie środków ograniczających (sankcji) wobec państw trzecich, podmiotów lub osób fizycznych. Działanie to stanowi element realizacji celów WPZiB, w tym ochrony wartości Unii, wspierania pokoju oraz wzmacniania bezpieczeństwa międzynarodowego.

W celu nadania sankcjom skutku prawnego wewnątrz Unii, na podstawie art. 215 TFUE, Rada – na wspólny wniosek Wysokiego Przedstawiciela ds. WPZiB oraz Komisji Europejskiej (KE) – przyjmuje odpowiednie rozporządzenia, mające bezpośrednie zastosowanie we wszystkich państwach członkowskich. Oznacza to, że nie wymagają one implementacji do prawa krajowego, co znacząco zwiększa ich efektywność i zapewnia jednolitą egzekucję w całej Unii[8].

---

[5] Art. 29 TUE umożliwia Radzie UE przyjmowanie decyzji w ramach WPZiB, w tym dotyczących sankcji wobec państw trzecich, osób lub podmiotów; art. 215 TFUE pozwala na przyjmowanie rozporządzeń wykonawczych przez Radę (na wniosek Wysokiego Przedstawiciela i Komisji Europejskiej), które nadają sankcjom moc prawną obowiązującą we wszystkich państwach członkowskich.

[6] *„Zgodnie z zasadą lojalnej współpracy Unia i państwa członkowskie, z poszanowaniem i wzajemną pomocą, wykonują zadania wynikające z Traktatów. Państwa członkowskie podejmują wszelkie środki ogólne lub szczególne, odpowiednie do zapewnienia wykonania zobowiązań wynikających z Traktatów lub aktów instytucji Unii. Państwa członkowskie ułatwiają Unii wykonywanie jej zadań i powstrzymują się od wszelkich środków, które mogłyby zagrażać osiągnięciu celów Unii."*

[7] art. 31 ust. 1 Traktatu o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana) (Dz. U. UE. C. z 2016 r. Nr 202).

[8] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (wersja skonsolidowana) (Dz. U. UE. C. z 2016 r. Nr 202, z późn. zm.).

Rozporządzenia te najczęściej dotyczą zamrażania aktywów, zakazów podróży, zakazów eksportu i importu określonych towarów i technologii, ograniczeń w dostępie do rynku kapitałowego czy zakazów świadczenia usług finansowych, konsultingowych czy prawnych. Po raz pierwszy zastosowano w UE mechanizm środków ograniczających w 2014 r. Pierwszym z aktów prawnych w przedmiotowym zakresie było Rozporządzenie Rady (UE) nr 833/2014 – ustanawiające środki ograniczające w związku z działaniami Rosji destabilizującymi sytuację w Ukrainie, które obejmuje m.in. embargo na broń, restrykcje eksportowe na towary podwójnego zastosowania, ograniczenia w sektorze energetycznym i finansowym[9] oraz Rozporządzenie Rady (UE) nr 269/2014 – dotyczące środków wobec osób fizycznych i prawnych odpowiedzialnych za podważanie integralności terytorialnej, suwerenności i niezależności Ukrainy, przewidujące m.in. zamrożenie aktywów oraz zakazy podróży.

Oba te rozporządzenia były wielokrotnie nowelizowane, począwszy od lutego 2022 r., w ramach tzw. pakietów sankcyjnych UE. Sankcje te obejmują dziś m.in. zakaz importu rosyjskiej ropy i węgla, odłączenie rosyjskich banków od systemu SWIFT, sankcje wobec rosyjskich propagandystów oraz ograniczenia w eksporcie zaawansowanych technologii. Są elementem zintegrowanego podejścia Unii do polityki zagranicznej, łączącego środki prawne, dyplomatyczne, gospodarcze i wojskowe, a ich przyjmowanie i przedłużanie wymaga jednomyślności Rady, co czyni je również narzędziem testującym solidarność polityczną państw członkowskich.

Reasumując, środki te obejmują m.in. ograniczenia w handlu towarami o znaczeniu strategicznym (technologie wysokiego ryzyka, surowce energetyczne), zakazy finansowania rosyjskich przedsiębiorstw państwowych,

[9] Consolidated text: *Council Regulation (EU) No 833/2014 of 31 July 2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine*, Access initial legal act (Legal status of the document In force) ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2014/833/2025-02-25, dostęp 5 maja 2025 r.; Rozporządzenie 833/2014 było podstawą dla kolejnych pakietów sankcji, które rozszerzały jego zakres, w tym:
Rozporządzenia 2022/328 z 25 lutego 2022 r. (wprowadziło dodatkowe ograniczenia, m.in. zakaz świadczenia usług finansowych i technicznych dla rosyjskiego sektora naftowego oraz ograniczenia w dostępie do unijnego rynku kapitałowego dla rosyjskich instytucji finansowych i rządu Rosji), Rozporządzenie 2022/879 z 3 czerwca 2022 r. (rozszerzyło sankcje o zakaz świadczenia na rzecz Rosji usług księgowych, rachunkowych, audytowych, doradztwa podatkowego, doradztwa biznesowego i w zakresie zarządzania oraz usług public relations), czy Rozporządzenie 2024/1428 z 17 maja 2024 r. (wprowadziło kolejne zmiany, dostosowując środki ograniczające do aktualnej sytuacji geopolitycznej).

restrykcje w zakresie usług doradczych, prawnych, audytorskich oraz zakaz świadczenia usług w sektorze naftowym i gazowym. Kluczowym aspektem tych regulacji jest również zamrażanie aktywów oraz zakaz udostępniania środków finansowych osobom fizycznym i prawnym znajdującym się na tzw. czarnej liście UE[10].

Z perspektywy prawnej sankcje unijne wobec Federacji Rosyjskiej dzielą się na dwie główne kategorie: sankcje indywidualne i sektorowe.

Każda z kategorii sankcji opiera się na odpowiednio sprecyzowanej podstawie prawnej w decyzji Rady i rozporządzeniu implementacyjnym, co pozwala zapewnić zarówno ich skuteczność, jak i zgodność z zasadą legalizmu oraz wymogami proporcjonalności.

Zestawienie sankcji znajduje się w poniżej.

Tabela 1. Sankcje UE wobec Rosji (2014-2025)

Kategoria	Zakres przedmiotowy sankcji
Sankcje indywidualne	Zamrożenie aktywów i zakaz wjazdu dla osób fizycznych i prawnych uznanych za odpowiedzialne za: agresję wobec Ukrainy, okupację Krymu i Donbasu, deportacje dzieci, zbrodnie wojenne, dezinformację, wsparcie finansowe dla reżimu Putina. Obejmuje m.in. W. Putina, S. Ławrowa, gubernatorów, dowódców wojskowych, członków Dumy, propagandystów, oligarchów, krewnych elit.
Sankcje sektorowe: finansowe	Odłączenie głównych rosyjskich banków (Sberbank, VTB, Bank Rossija itd.) od SWIFT. Zakaz wszelkich transakcji z Bankiem Centralnym Rosji, Narodowym Funduszem Dobrobytu i Ministerstwem Finansów FR. Zakaz inwestowania w rosyjskie papiery wartościowe, obrót euroobligacjami, nowymi obligacjami państwowymi. Zakaz świadczenia usług powierniczych, księgowych, audytorskich i doradczych w sektorze finansowym. Zakaz świadczenia usług kryptowalutowych dla rosyjskich osób i firm.
Sankcje – w zakresie energetyki	Zakaz importu ropy (transportowanej drogą morską), produktów rafinowanych, węgla, LNG i LPG z Rosji. Zakaz świadczenia usług związanych z eksploracją, wydobyciem, rafinacją i transportem surowców energetycznych. Zakaz dostarczania technologii i sprzętu dla sektora energetycznego (np. dla projektów arktycznych i głębinowych). Zakaz reeksportu rosyjskiego LNG przez terminale UE do państw trzecich.

[10] *Council Regulation (EU) 2025/395 of 24 February 2025 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine* ST/5462/2025/INIT, OJ L, 2025/395, 24.2.2025, ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2025/395/oj, [dostęp: 10.05.2025].

Kategoria	Zakres przedmiotowy sankcji
Sankcje transportowe	Całkowity zakaz lądowania, startu i przelotu nad UE dla rosyjskich statków powietrznych, w tym prywatnych odrzutowców oligarchów. Zakaz dostępu rosyjskich statków (handlowych, kontenerowych, tankowców) do portów UE. Zakaz wjazdu rosyjskich przewoźników drogowych na teren UE. Zakaz eksportu technologii i części zamiennych do samolotów, dronów, rakiet, a także komponentów do systemów nawigacyjnych.
Sankcje w – zakresie obrony i przemysłu	Zakaz eksportu wszelkiego sprzętu wojskowego i podwójnego zastosowania (technologie komunikacyjne, mikroprocesory, półprzewodniki, optoelektronika, komponenty radarowe). Zakaz dostarczania dronów i ich części (w tym czujników, kamer, żyroskopów). Zakaz świadczenia usług naprawczych, doradczych i transferu technologii w sektorze zbrojeniowym. Zakaz udziału w rosyjskich projektach zbrojeniowych.
Sankcje w zakresie handlu surowcami	Zakaz importu surowców i produktów z Rosji: stal i żelazo, aluminium, węgiel, drewno, cement, guma, złoto, diamenty, nawozy, produkty rafinowane, tworzywa sztuczne, alkohole, kosmetyki, papierosy, kawior, owoce morza. Zakaz eksportu towarów luksusowych (zegarki, auta, jachty), technologii przemysłowych, narzędzi i obrabiarek, maszyn CNC, elektroniki przemysłowej. Zakaz współpracy w przemyśle chemicznym i górniczym.
Sankcje w zakresie usług	Zakaz świadczenia usług w zakresie: księgowości, audytu, konsultingu, doradztwa prawnego, doradztwa podatkowego, architektury i inżynierii, reklamy, badań rynku, doradztwa IT, usług trustowych i związanych z kryptowalutami. Zakaz doradztwa strategicznego dla podmiotów rosyjskich oraz firm zależnych od rosyjskiego kapitału.
Sankcje w zakresie mediów i propagandy	Zakaz retransmisji, emisji i działalności medialnej dla prorosyjskich mediów: RT, Sputnik, Rossiya RTR, Rossiya 24, TV Centre, REN TV, NTV, VGTRK i inne. Zakaz świadczenia usług reklamowych, produkcyjnych i PR-owych dla rosyjskich nadawców. Dezaktywacja licencji medialnych i zakaz dystrybucji online.
Sankcje w zakresie terytoriów okupowanych	Zakaz importu towarów z okupowanych terytoriów Ukrainy (Krym, Donieck, Ługańsk, Zaporoże, Chersoń). Zakaz eksportu towarów i technologii do tych regionów. Zakaz inwestycji i świadczenia usług turystycznych oraz doradczych. Ograniczenia dla firm operujących na tych terenach i pośredników.

Kategoria	Zakres przedmiotowy sankcji
Zamrożenie aktywów państwowych	Zamrożenie ponad 200 mld EUR aktywów Banku Centralnego Rosji i jednostek państwowych. UE rozważa wykorzystanie nadzwyczajnych zysków z tych aktywów na odbudowę Ukrainy i pomoc militarną.
Środki zabezpieczające przed obejściem sankcji	Sankcje wobec firm i osób z państw trzecich (Turcja, Kazachstan, ZEA, itd.) wspierających Rosję w obchodzeniu sankcji. Zakaz reeksportu towarów o znaczeniu strategicznym dla armii rosyjskiej. Obowiązek zawierania w kontraktach klauzul zakazujących reeksportu do Rosji. Lista towarów „wrażliwych" obejmuje elektronikę, chipy, drony, technologie wojskowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie https://www.sanctionsmap.eu/#/main, [dostęp: 10.05.2025].

Zgodność sankcji unijnych wobec Rosji z prawem międzynarodowym

Sankcje międzynarodowe – zarówno te przyjmowane przez organizacje uniwersalne, jak i regionalne – stanowią instrument oddziaływania politycznego i prawnego, który nie ma charakteru użycia siły w rozumieniu KNZ[11].

W świetle dominującego stanowiska w literaturze prawa międzynarodowego, środki sankcyjne (*restrictive measures* lub *countermeasures*) mogą być stosowane w odpowiedzi na tzw. poważne naruszenia prawa międzynarodowego (*serious breaches of peremptory norms*) i mają na celu wymuszenie zmiany zachowania podmiotu dopuszczającego się naruszeń[12].

Sankcje przyjmowane przez UE wobec Federacji Rosyjskiej po 24 lutego 2022 r. stanowią odpowiedź na rażące naruszenie norm o charakterze bezwzględnie obowiązującym (*ius cogens),* takich jak zakaz użycia siły, zakaz aneksji terytorium siłą oraz obowiązek poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej państw. Tym samym, działania UE wpisują się w ogólnie akceptowane ramy dopuszczalnych reakcji wspólnoty międzynarodowej wobec bezprawia międzynarodowego, przewidzianych m.in. w artykułach

[11] art. 2 ust. 4 KNZ.

[12] Więcej: ILC, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 2001, art. 40-41 https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf, [dostęp: 5 maja 2025].

o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne, przyjętych przez Komisję Prawa Międzynarodowego ONZ w 2001 r.[13]

Z perspektywy międzynarodowej kluczowe znaczenie dla oceny sankcji unijnych mają zasady legalności, proporcjonalności i niedyskryminacji. Sankcje nie mogą mieć charakteru arbitralnego, a ich stosowanie powinno opierać się na obiektywnie weryfikowalnych przesłankach, uzasadniających odpowiedzialność danego podmiotu (państwowego lub niepaństwowego). UE, przyjmując sankcje wobec Rosji, każdorazowo wskazuje motywy prawne i polityczne danej decyzji – odwołując się do dokumentacji ONZ, stanowisk OBWE, dowodów naruszeń prawa humanitarnego oraz rezolucji Parlamentu Europejskiego[14].

W doktrynie prawa międzynarodowego uznaje się również, że środki sankcyjne nie powinny prowadzić do nieuzasadnionych cierpień ludności cywilnej, a ich celem nie może być „zbiorowa kara"[15]. W przypadku UE nie wprowadza się sankcji humanitarnych (np. ograniczeń w dostępie do żywności czy leków), co odróżnia ją np. od kompleksowych sankcji przyjmowanych przez Radę Bezpieczeństwa ONZ w latach 90. XX w. Działania UE mają zatem charakter selektywny i ukierunkowany, zgodnie z zasadą *targeted sanctions*[16].

Chociaż wyłączną kompetencję do podejmowania sankcji z mocą wiążącą dla całej społeczności międzynarodowej posiada Rada Bezpieczeństwa ONZ na podstawie Rozdziału VII Karty NZ, to organizacje regionalne i państwa

---

[13] T. Ruys*, Sanctions*, *Retorsions and Countermeasures: Concepts and International Legal Framework* (April 8, 2016). Forthcoming in Larissa van den Herik (ed.), Research Handbook on UN sanctions and international law (Edward Elgar Publishing) (2016), available at https://ssrn.com/abstract=2760853 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2760853, [dostęp: 04.05.2025].

[14] OBWE, *Raport Misji Obserwacyjnej OBWE na Ukrainie*, różne edycje od 2014 r., raport z 2022 r.: https://www.osce.org/ukraine-smm/reports, [dostęp: 10 maja 2025]; *Decyzja Rady (WPZiB) 2022/327 z dnia 25 lutego 2022 r. w sprawie zmiany decyzji 2014/512/WPZiB dotyczącej środków ograniczających w związku z działaniami Rosji destabilizującymi sytuację na Ukrainie*; Parlament Europejski, *Rezolucja z dnia 2 marca 2022 r. w sprawie rosyjskiej agresji na Ukrainę* (2022/2564(RSP), P9_TA(2022)0052.

[15] A. Hofer, *Unilateral Sanctions As A Challenge To The International Legal Order*, https://research-portal.uu.nl/ws/portalfiles/portal/234166919/10.4324_9781003387589-4_chapterpdf.pdf, s. 74-75, [dostęp: 12.05.2025].

[16] Rada Bezpieczeństwa ONZ, *Rezolucja nr 661 (1990)* w sprawie Iraku i Kuwejtu, S/RES/661 (1990), przyjęta 6 sierpnia 1990 r., wprowadzająca kompleksowe sankcje wobec Iraku, w tym ograniczenia importu żywności i leków; zob. też: Komitet Praw Człowieka ONZ, *Uwagi ogólne nr 31*, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (2004), par. 8.

indywidualnie są uprawnione do podejmowania środków jednostronnych lub wielostronnych – o ile nie naruszają one obowiązujących norm traktatowych ani nie stanowią obejścia zakazów prawa międzynarodowego. W związku z impasem decyzyjnym w Radzie Bezpieczeństwa – ze względu na prawo weta Federacji Rosyjskiej jako stałego członka, UE – działając w porozumieniu z partnerami międzynarodowymi – wzięła na siebie część odpowiedzialności za przeciwdziałanie dalszej destabilizacji ładu międzynarodowego[17].

Warto przy tym zaznaczyć, że sankcje unijne są zgodne z celami KNZ, w szczególności z art. 1 ust. 1 i 2, który wskazuje na konieczność utrzymywania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, a także rozwijania przyjaznych stosunków między narodami, opartych na zasadzie równouprawnienia i samostanowienia. Tym samym środki te mają charakter legitymizowany i defensywny – nie zaś agresywny lub ofensywny.

Osoby fizyczne i prawne objęte sankcjami unijnymi mają możliwość zaskarżenia decyzji Rady do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE), co jest istotnym elementem zapewnienia zgodności sankcji z zasadą państwa prawa[18].

Analogiczne standardy stosowane są wobec sankcji nakładanych na rosyjskich oligarchów, polityków i przedsiębiorstwa państwowe. W latach 2022-2025 liczne podmioty rosyjskie zaskarżały decyzje Rady UE do TSUE, domagając się ich unieważnienia. W zdecydowanej większości przypadków skargi te były oddalane, ponieważ Rada wykazała istnienie wystarczająco wiarygodnych przesłanek wskazujących na powiązania tych osób z działaniami wspierającymi agresję na Ukrainę[19].

---

[17] Patrz: A. Kociołek-Pęksa, J. Menkes, *Problematyka sankcji i countermeasures w prawie międzynarodowym publicznym – wymiar filozoficznoprawny*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89896, [dostęp: 09.05.2025].
B. Ziemblicki , *Sankcje gospodarcze z perspektywy prawa międzynarodowego*, [w:], Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego, 2024, Vol. XXII, s. 1-19.

[18] art. 263 TFUE.

[19] Wyrok Sądu (pierwsza izba w składzie powiększonym) z dnia 20 grudnia 2023 r. w sprawie T313/22, *Roman Arkadyevich Abramovich przeciwko Radzie Unii Europejs*kiej Dokument 62022TJ0313, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:62022TJ0313_RES; Wyrok Trybunału (dziesiąta izba) z dnia 13 marca 2025 r. w sprawie C-271/24, *Igor Shuvalov przeciwko Radzie Unii Europejskiej,* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:62024CJ0271, [dostęp: 01.05.2025].

Analiza skutków i efektywności sankcji unijnych wobec Rosji w latach 2022-2025

Ocena skuteczności sankcji gospodarczych i politycznych stosowanych przez UE wobec Federacji Rosyjskiej, licząc od pełnoskalowego ataku na Ukrainę z lutego 2022 r., musi opierać się na złożonej analizie zarówno bezpośrednich skutków ekonomicznych, jak i długofalowego oddziaływania na zachowanie państwa objętego restrykcjami.

Przyjmuje się, że o efektywności sankcji decydują cztery główne kryteria[20]:

- celowość (*policy change/behavioral change*) – czy sankcje służą osiągnięciu jasno zdefiniowanego celu politycznego,
- skuteczność gospodarcza (*economic impact*) – czy sankcje wywierają istotny wpływ na kluczowe sektory gospodarki objętego nimi państwa,
- odporność na obchodzenie *(resilience against sanctions circumvention)* – czy podjęto odpowiednie środki przeciwdziałające próbom obejścia sankcji,
- koszty uboczne (*humanitarian and political side effects*) – czy sankcje nie powodują nadmiernych szkód dla państw stosujących środki restrykcyjne oraz dla ludności cywilnej w państwie objętym sankcjami.

W okresie od 24 lutego 2022 r. do 2025 r. Unia Europejska przyjęła 16 pakietów sankcyjnych, obejmujących setki podmiotów i sektory strategiczne. W wyniku tych działań odnotowano szereg istotnych skutków ekonomicznych[21].

Przede wszystkim nastąpiła izolacja finansowa Rosji, m.in. z związku z zamrożeniem rezerw walutowych Banku Centralnego Rosji (ok. 300 mld USD), wykluczeniem kluczowych banków z systemu SWIFT oraz zakaz operowania na europejskich rynkach finansowych, co znacząco utrudniło

[20] Patrz: G. C. Hufbauer, J. J. Schott, K. A. Elliott, B. Oegg, *Economic Sanctions Reconsidered*, 3rd Edition, Peterson Institute for International Economics, Washington, DC November 2007, https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/863435/mod_resource/content/0/Gary%20Clyde%20Hufbauer%2C%20Jeffrey%20J.%20Schott%2C%20Kimberly%20Ann%20Elliott%2C%20Barbara%20Oegg-Economic%20Sanctions%20Reconsidered%20(2008).pdf, [dostęp: 10.05.2025]; A. Bojinović Fenko, J. Brsakoska Bazerkoska, *The EU as a Global Actor: The Significanceof Changes in the World Order From 2004 to 2024 as Regards EU Actorness*, DOI: 10.33067/SE.2.2024.1, https://journalse.com/pliki/pw/2-2024-Bojinovic.pdf, [dostęp: 09.05.2025].

[21] https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/impact-sanctions-russian-economy/, [dostęp: 01.05.2025].

stabilizację rosyjskiego rubla i zwiększyło koszty transakcyjne dla rosyjskich przedsiębiorstw[22]. Wykluczenie banków rosyjskich i białoruskich z systemu SWIFT jest istotnym narzędziem sankcyjnym, skutkującym ograniczeniem ich zdolności do realizacji transakcji międzynarodowych. Objęcie tym środkiem 23 banków z Federacji Rosyjskiej oraz 4 z Republiki Białorusi oznacza, że instytucje te zostały pozbawione możliwości przesyłania i odbierania płatności za pośrednictwem tej kluczowej infrastruktury finansowej[23]. W praktyce oznacza to, że banki objęte sankcjami tracą możliwość swobodnego pozyskiwania walut obcych, ponieważ transfer środków między instytucjami finansowymi zazwyczaj wymaga udziału banków zagranicznych, pełniących rolę pośredników. Dodatkowo, niemożność przesyłania aktywów poza granice kraju prowadzi do pogłębienia trudności finansowych zarówno w Rosji, jak i na Białorusi, ograniczając ich integrację z międzynarodowym systemem finansowym.

Utrata dostępu do rynków kapitałowych UE doprowadziła do pogłębienia deficytu budżetowego w latach 2023-2024. Osłabiony został sektor energetyczny, m.in. w związku ze stopniowym embargiem UE na import rosyjskiej ropy naftowej (w tym produktów rafinowanych) oraz zakaz świadczenia usług transportowych i ubezpieczeniowych dla dostaw morskich, co z kolei spowodowało konieczność przekierowania eksportu Rosji na rynki azjatyckie z dużym dyskontem cenowym. W efekcie dochody z sektora naftowo-gazowego, stanowiącego ponad 40% budżetu Rosji, uległy zmniejszeniu o około 25-30% rocznie w porównaniu z okresem sprzed wojny[24].

Sankcje znacząco uderzyły w przemysł zbrojeniowy i wysokich technologii. Zakaz eksportu do Rosji komponentów elektronicznych, mikroprocesorów, technologii lotniczych, dronowych i morskich utrudnił produkcję nowoczesnego uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Rosja zmuszona była do

[22] A. Moiseienko, *Frozen Russian State Assets: The Key to Enforcing the Largest Financial Debt of Our Times, VerfBlog,* 2025/4/04, https://verfassungsblog.de/frozen-russian-state-assets/, DOI: 10.59704/8b6611ae95a1a8be, [dostęp: 12.05.2025].

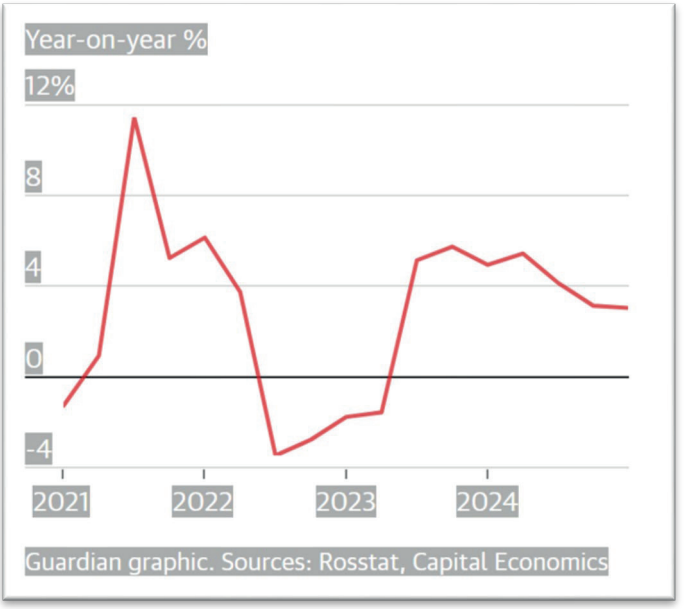
[23] System SWIFT (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*) pełni funkcję globalnej platformy komunikacyjnej, umożliwiającej wymianę informacji między bankami oraz innymi instytucjami finansowymi na całym świecie. Zrzesza on ponad 11 tysięcy podmiotów w skali globalnej i jest powszechnie wykorzystywany do obsługi transakcji transgranicznych, https://www.swift.com/?utm, [dostęp: 07.05.2025].

[24] Według danych IEA, w styczniu 2023 roku dochody Rosji z eksportu ropy i gazu spadły o około 30% w porównaniu z tym samym miesiącem poprzedniego roku. W lutym 2023 roku dochody podatkowe ze sprzedaży ropy i gazu zmniejszyły się o 46% w ujęciu rocznym, https://www.iea.org/data-and-statistics, [dostęp: 08.05.2025].

pozyskiwania technologii z krajów trzecich (np. Chiny, Iran, Korea Północna) oraz adaptacji technologii cywilnych, co obniżyło jakość i skuteczność niektórych systemów uzbrojenia[25].

Negatywne skutki dla rosyjskiej gospodarki miało też wycofanie się wielu przedsiębiorstw się z rynku rosyjskiego, ograniczając dostępność nowoczesnych technologii i know-how, a jednocześnie pogłębiając proces autarkizacji rosyjskiej gospodarki. Brak inwestycji zagranicznych i sankcje wtórne wpłynęły na obniżenie potencjału innowacyjnego i konkurencyjności rosyjskich firm.

Poniższy rysunek pokazuje jak zmieniła się wartość PKB Rosji po ataku na Ukrainę 24 lutego 2022 r.



Rysunek 1. Zmiana wartości PKB w Federacji Rosyjskiej po agresji na Ukrainę 24 lutego 2022 r.

Źródło: https://www.theguardian.com/world/2025/feb/22/what-have-three-years-of-putins-war-done-to-both-nations-economies, [dostęp: 10.05.2025].

[25] M. Bergmann, M. Snegovaya, T. Dolbaia, N. Fention, Contributor: S. Bendett, *Out of Stock? Assessing the Impact of Sanctions on Russia's Defense Industry*, April 2023, A Report of the CSIS Europe, Russia, and Eurasia Program, https://www.csis.org/analysis/out-stock-assessing-impact-sanctions-russias-defense-industry, [dostęp: 09.05.2025].; N. Fenton, A. Kolyandr, *Down But Not Out: The Russian Economy Under Western Sanctions*, https://www.csis.org/analysis/down-not-out-russian-economy-under-western-sanctions, [dostęp: 09.05.2025].

Według danych KE od lutego 2022 r. UE zakazała eksportu do Rosji towarów o wartości ponad 48 mld euro i importu z Rosji do UE towarów o wartości 91,2 mld euro. Oznacza to, że w porównaniu z 2021 r. embargo dotyczy obecnie 54% eksportu i 58% importu[26].

Mimo istotnych trudności gospodarczych sankcje unijne nie doprowadziły do zasadniczej zmiany polityki Kremla wobec Ukrainy. Władze rosyjskie wzmocniły kontrolę nad mediami, represjonowały opozycję i prowadziły politykę „oblężonej twierdzy", przedstawiając sankcje jako dowód „zachodniej agresji"[27]. Jednocześnie jednak wzrosło niezadowolenie części elit gospodarczych i technokratycznych z powodu utraty dostępu do rynków i kapitału. Presja gospodarcza zmusiła władze rosyjskie do uzależnienia się od wsparcia Chin, co osłabiło suwerenność decyzyjną Moskwy w relacjach międzynarodowych[28].

Od początku obowiązywania sankcji państwa członkowskie UE oraz KE odnotowały liczne przypadki prób obchodzenia restrykcji, w szczególności poprzez reeksport towarów objętych zakazem z państw trzecich (np. Armenia, Kazachstan, Serbia), tworzenie fikcyjnych podmiotów pośredniczących czy wykorzystywanie jurysdykcji nieregulowanych (*offshore*) do transferu aktywów[29].

W odpowiedzi UE przyjęła mechanizmy przeciwdziałające obchodzeniu sankcji, w tym obowiązek raportowania podejrzanych transakcji, tzw. *clause anti-circumvention* w rozporządzeniach, a także współpracę z krajami trzecimi w ramach dyplomacji sankcyjnej (ang. *sanctions diplomacy*)[30].

---

[26] https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions-against-russia-explained/, [dostęp: 12.05.2025].

[27] A. Legucka, *Orędzie Putina - rok wojny w oblężonej twierdzy*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://www.pism.pl/publikacje/oredzie-putina-rok-wojny-w-oblezonej-twierdzy?, [dostęp: 08.05.2025].

[28] P. Dzierżanowski, M. Przychodniak, *Gospodarcze wsparcie ChRL dla Rosji po inwazji na Ukrainę*, Warszawa, styczeń 2025, s. 5-28, https://www.pism.pl/publikacje/gospodarcze-wsparcie-chrl-dla-rosji-po-inwazji-na-ukraine?, [dostęp: 13.05.2025].

[29] S. Djankov, A. Golovchenko, *Who benefits from Russia's war in Ukraine*, 6 January 2025, https://cepr.org/voxeu/columns/who-benefits-russias-war-ukraine, [dostęp: 10.05.2025].

[30] *Commission Consolidated FAQs on the implementation of Council Regulation No 833/2014 and Council Regulation No 269/2014*, Banking and Finance, Last update: 28 April 2025, https://finance.ec.europa.eu/system/files/2024-01/faqs-sanctions-russia-consolidated_en.pdf?utm_source, [dostęp: 10.05.2025].

Choć sankcje unijne nie doprowadziły do natychmiastowej zmiany polityki Rosji ani zakończenia wojny, ich efektywność należy oceniać w szerszym kontekście strategicznym. Doszło do powstrzymania dalszej eskalacji działań zbrojnych poprzez osłabienie potencjału gospodarczego i militarnego Rosji oraz długofalowego jej osłabienia jako aktora geopolitycznego poprzez utratę zaufania inwestorów, wizerunku wiarygodnego partnera handlowego oraz wzrost zależności od państw azjatyckich.

Z perspektywy prawa i polityki międzynarodowej, sankcje unijne należy więc traktować jako narzędzie strategicznego oddziaływania, którego skuteczność nie ogranicza się wyłącznie do efektu natychmiastowego, ale rozciąga się w czasie i ma charakter systemowy.

Wnioski *de lege ferenda* i rekomendacje dla polityki sankcyjnej Unii Europejskiej

Doświadczenia z lat 2022-2025 dowodzą, że polityka sankcyjna UE wobec Federacji Rosyjskiej wymaga równoczesnego zachowania spójności instytucjonalnej oraz zdolności adaptacyjnej. Spójność ta odnosi się do jednolitości decyzji Rady przy zachowaniu wspólnotowego interesu w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, natomiast elastyczność umożliwia szybką reakcję na zmieniające się okoliczności geopolityczne i prawne.

De lege ferenda zasadne jest więc wzmocnienie koordynacji międzyinstytucjonalnej – w szczególności pomiędzy Radą, KE oraz Europejską Służbą Działań Zewnętrznych – w zakresie analizy skutków oraz kontroli wykonania sankcji. Ponadto wskazane byłoby ustanowienie trwałego organu doradczego ds. polityki sankcyjnej, składającego się z przedstawicieli instytucji unijnych, ekspertów prawa międzynarodowego i przedstawicieli państw członkowskich, którego zadaniem byłoby monitorowanie efektywności i zgodności środków restrykcyjnych z normami prawa międzynarodowego.

W związku z licznymi próbami obchodzenia sankcji przez podmioty rosyjskie za pośrednictwem krajów trzecich i mechanizmów pośrednich, niezbędne jest zintensyfikowanie polityki przeciwdziałania (*sanctions circumvention).* W tym kontekście rekomenduje się wprowadzenie unijnego mechanizmu szybkiego reagowania na naruszenia i obejścia sankcji, który umożliwiałby niezwłoczne aktualizowanie list sankcyjnych i identyfikowanie kanałów ryzyka, zacieśnienie współpracy z krajami trzecimi w ramach tzw.

„dyplomacji sankcyjnej" i zawieranie porozumień dwustronnych w zakresie wzajemnej pomocy prawnej, wymiany informacji oraz blokowania przepływów finansowych. Kolejną rekomendacją jest rozszerzenie katalogu sankcji wtórnych (*secondary sanctions*) wobec podmiotów ułatwiających obchodzenie sankcji, przy jednoczesnym zachowaniu proporcjonalności i zgodności z zasadą dobrej wiary. W celu zwiększenia legitymizacji polityki sankcyjnej UE na forum międzynarodowym, a także w oczach opinii publicznej, zaleca się wprowadzenie bardziej transparentnych procedur decyzyjnych i kontrolnych.

De lege ferenda wskazane byłoby ustanowienie obowiązku publikacji szczegółowych uzasadnień dla każdej decyzji sankcyjnej wraz z odwołaniem do norm prawa międzynarodowego i dokumentacji faktycznej oraz zapewnienie prawa do skutecznej obrony i przejrzystości procedur dla osób fizycznych i prawnych objętych sankcjami, w tym obowiązkowego dostępu do akt sprawy w określonym terminie. Powinny być przeprowadzane regularne przeglądy i ewaluacje skutków sankcji, z udziałem niezależnych ekspertów i organizacji międzynarodowych, takich jak OBWE czy Rada Europy.

W świetle wydarzeń lat 2022-2025 sankcje przestały być jedynie incydentalnym narzędziem reakcji kryzysowej i stały się trwałym komponentem polityki zagranicznej Unii Europejskiej. W związku z tym konieczne jest wzmocnienie ram prawnych oraz zdolności operacyjnych w tym zakresie. Proponuje się w związku z tym opracowanie kompleksowego kodeksu sankcyjnego UE (tzw. *EU Sanctions Framework*), który zawierałby jednolite zasady klasyfikacji sankcji, procedury ich wprowadzania, egzekwowania i znoszenia, jak również wprowadzenie instrumentów wsparcia dla państw członkowskich i przedsiębiorców w zakresie zgodności z przepisami sankcyjnymi *(compliance*), w tym szkoleń, wytycznych oraz wsparcia informatycznego. Wartościowym rozwiązaniem byłoby stworzenie unijnej platformy monitorowania skutków sankcji w wymiarze społecznym, gospodarczym i politycznym, również z uwzględnieniem oddziaływania na państwa trzecie.

Podsumowanie

Reasumując, sankcje UE są narzędziem w ramach WPZiB w celu przestrzegania prawa międzynarodowego, zapobiegania kryzysom międzynarodowym, wspierania rozwiązywania konfliktów, zwalczania terroryzmu i zwalczania rozprzestrzeniania broni. Sankcje są użytecznym narzędziem wspierania

państw trzecich konsolidujących demokrację i praworządność oraz pociągania gwałcicieli do odpowiedzialności za ich zbrodnie.

Polityka sankcyjna UE w odpowiedzi na agresję Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2022-2025 stanowiła przełomowy etap w ewolucji zewnętrznych instrumentów prawa Unii. Zastosowane środki nie tylko potwierdziły zdolność UE do działania w sytuacjach zagrożenia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, ale również ukazały potrzebę dalszej profesjonalizacji, instytucjonalizacji i umiędzynarodowienia polityki sankcyjnej.

Z punktu widzenia prawa międzynarodowego, unijne sankcje wobec Rosji były zgodne z podstawowymi normami prawnymi, takimi jak zakaz agresji, prawo do samoobrony oraz odpowiedzialność państwa za czyny bezprawne. Ich skuteczność, choć nie absolutna, przyczyniła się do strategicznego osłabienia potencjału agresora oraz utrzymania jedności wewnątrz wspólnoty międzynarodowej.

Z tego względu, sankcje powinny pozostać integralnym narzędziem polityki UE, ale zarazem podlegać ciągłej ewaluacji i udoskonaleniu w duchu praworządności, przejrzystości i skuteczności.

Literatura

1. Dokumenty i raporty dot. zgodności środków restrykcyjnych z prawem międzynarodowym 2022-2025, OBWE.
2. Karta Narodów Zjednoczonych, Charter of the United Nations. https://www.un.org/en/about-us/un-charter
3. Orzeczenia w sprawach rosyjskich podmiotów zaskarżających sankcje UE, 2022–2024, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.
4. Rozporządzenie Rady (UE) nr 269/2014 z dnia 17 marca 2014 r. w sprawie środków ograniczających wobec osób i podmiotów odpowiedzialnych za podważanie integralności terytorialnej Ukrainy, Rada Unii Europejskiej.
5. Rozporządzenie Rady (UE) nr 833/2014 z dnia 31 lipca 2014 r. w sprawie środków ograniczających w związku z działaniami Rosji destabilizującymi sytuację na Ukrainie, Rada Unii Europejskiej.
6. Traktat o Unii Europejskiej, Dz.U. C 326 z 26.10.2012.
7. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U. C 326 z 26.10.2012.

Netografia

1. Komunikaty prasowe nt. pakietów sankcji wobec Rosji, 2022-2025, Rada Unii Europejskiej, https://www.consilium.europa.eu.
2. Sanctions Map EU. (2025). Consolidated list of EU sanctions. https://www.sanctionsmap.eu.

3. *Omijanie sankcji unijnych przez Rosję: mechanizmy i kierunki*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2023-2024, https://www.osw.waw.pl.
4. Wsparcie gospodarcze Chin dla Rosji po inwazji na Ukrainę,, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2024, https://www.pism.pl.
5. *What have three years of Putin's war done to both nations' economies?*, 22.02.2025, The Guardian, https://www.theguardian.com/world/2025/feb/22/what-have-three-years-of-putins-war-done-to-both-nations-economies.